

gi od tih zahtjeva. Ili odbaciti prvi zahtjev i izricati eksplikacije na razini vjerovanja, želja i individualnih zahtjeva; ili pak odbaciti drugi zahtjev i uzročnu moć pripisivati nadindividualnim entitetima».

Rade Kalanj

Franz Josef Radermacher

RAVNOTEŽA ILI RAZARANJE

Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja

Intercon; Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2003, 322 str.

Sedam mjeseci nakon tiskanja knjige Franza Josefa Radermачera* pod naslovom *Balance oder Zerstörung* (Ökosoziales Forum Europa, Wien 2002, 312 str.), knjiga je prevedena na hrvatski jezik. Predgovore knjizi, osim izdavača, napisali su Josef Riegler, predsjednik Eko-socijalnog foruma Europa i bivši vicekancelar Republike Austrije te Uwe Möller, glavni tajnik Rimskog kluba (*Club of Rome*). Autor je napisao predgovor za hrvatsko izdanje.

Osim spomenutih predgovora knjiga sadrži 30 poglavlja: 1. *Uvod*, 2. *Izazov održivog razvoja*, 3. *Europska iskustva: o ulozi mehanizama sufinanciranja*, 4. *Tehnički napredak, dematerijalizacija, faktor 10*, 5. *Povratni učinak: veća potrošnja unatoč dematerijalizaciji*, 6. *Kako se mjeri stvaranje vrijednosti i rast? Rast u skladu s održivošću nasuprot kanibalizirajućem rastu*, 7. *Iskorištavanje s pomoću ekonomskog uređenja: zelena kartica i drugo*, 8. *Potrebe sporazuma između Sjevera i Juga: sufinanciranje kao ključ*, 9. *Uloga načela subsidiarnosti u okviru svjetske uprave (global governance)*, 10. *Ugovor iz Kyota: trgovina pravima onečišćenja*, 11. *Središnja uloga svjetskog socijalnog izjednačenja: pitanje pravednosti (equity)*, 12. *Faktor pravednosti (equity faktor)*, 13. *Socijalno izjednačenje: relativni ili apsolutni pristup*, 14. *Djelovanje socijalnog izjednačenja na srednje slojeve*, 15. *Generacijska pravednost, odr-*

živi razvoj i socijalno izjednačenje, 16. *Stanje globalnog aparthejda*, 17. *Potreba za prijelazom na svjetsku unutrašnju politiku*, 18. *Program za bolji svjetski poredak: formula budućnosti 10 - >4:34*, 19. *Kina i Indija: problemi današnjih procesa dostizanja pod uvjetima WTO-a*, 20. *Uvrštavanje logike WTO-a u okvire eko-socijalnog dizajna*, 21. *Značenje logike slobodne trgovine u povijesnoj perspektivi*, 22. *Krise na tržištu kapitala: poslovna nesreća ili sustav?*, 23. *Može li zabrana kamata riješiti problem na Zemlji?*, 24. *Poljoprivređa kao pokus: eko-socijalni model u području poljoprivrede*, 25. *Četiri moguće budućnosti za svijet*, 26. *Eko-diktatura i sigurnosti usmjereno zavođenje: nekoliko razmišljanja o aktualnoj politici SAD-a i Izraela*, 27. *Sasvim obrnuta rasprava: potreba dvostruke strategije*, 28. *Koraci prema boljem svjetsko-ekonomskom dizajnu: kako bi se moglo postupati?*, 29. *EU kao uzor: započnimo (let's do it)*, 30. *Sažetak i programski prijedlog te njegovo uvrštavanje u aktualne inicijative*.

U dodatku knjige navedene su ključne riječi kojima se u bitnome prezentira sadržaj i misaoni sklop knjige. S obzirom na važnost tih pojmova navest ćemo neke od njih: aparthejd, 11. rujna 2001., ekodiktatura, eko-socijalno-tržišno gospodarstvo, faktor 10, generacijska pravednost, globalizacija, nevladine organizacije, povratni učinak (bumerang efekt), pravednost (*equity*), socijalno tržišno gospodarstvo, sposobnost za budućnost (*Zukunftsfähigkeit*), svjetska vlada (*global governan-*

* F. J. Radermacher (1950), matematičar i ekonomist. Doktorirao je iz matematike (1982). Od 1983. do 1987. profesor primijenjene informatike na Sveučilištu u Passau. Od 1987. voditelj Istraživačkog instituta za obradu znanja orijentiranu na primjenu (Forschungsinstitut für anwendungsorientierte Wissensverarbeitung) u Ulmu. Obavljao je odgovorne funkcije u svezi primjene znanja u oblikovanju održivog razvoja. Od 2001. godine zamjenik je predsjednika je Eko-socijalnog foruma Europa. Napisao je preko 200 radova s područja primijenjene matematike, informatike, teorije sustava.

ce), svjetsko civilno društvo, tehnološki napredak, trgovina pravima na onečišćenje, učinkovitost resursa (dematerijalizacija) itd.

Knjiga je pisana ususret konferenciji u Johannesburgu, kao kritički osvrt na Rio+10. Autor smatra da je deset godina nakon konferencije o okolišu i održivom razvoju (Rio de Janeiro, 1992.) čovječanstvo još dalje od ostvarivanja ciljeva održivog razvoja no što je bilo u vrijeme te konferencije, i to u sve tri njegove ključne točke: zaštiti ekosfere, stabilnom gospodarskom razvoju i pravednoj raspodjeli životnih šansi. Stanje svijeta se pogoršalo, ponajprije se povećalo diferenciranje svijeta na razvijeni Sjever i nerazvijeni Jug, a porasli su i siromaštvo, bijeda i zagađenost okoliša.

Glavni razlog takvog stanja autor vidi u nedostacima sadašnjeg svjetskog poretka, poglavito ekonomskog, njegova uređenja i načina funkcioniranja. Globalizacija kao pozitivan proces skupo je plaćen povećavanjem raskola svijeta i neizvjesnom budućnošću. Neizvjesna budućnost čeka ne samo nerazvijene nego i razvijene zemlje. Svijet se, prema autorovu mišljenju, može opisati kao stanje »globalnog aparthejda« koji ne vodi u demokraciju nego diktaturu i to ekodiktaturu. Tako na jednom mjestu kaže: »(...) središnja je teza ove knjige da bi upravo bogate zemlje svijeta, sve demokratske, mogle pokleknuti pred zavodljivošću ekodiktatorskog uređenja kad postane tijesno, što bi već uskoro mogao biti slučaj nastavimo li kolektivno kao dosad« (s. 206). Za svjetsku krizu, poglavito ekonomski uzrokovanu, autor optužuje stanje ekonomije koju naziva »čarobnjačko-razarajuća ekonomija« – *woodoo ekonomija* (s. 166). Tome su pridonijeli i politički moćnici koji ne odustaju od svojih interesa u svijetu koji postaje sve suženiji i time podložniji konfliktima. Uski interesi najrazvijenijih država i suženi svijet neodložno traže od međunarodnih aktera promjenu ponašanja, tj. da uvažavaju činjenicu

da su svi interesi međusobno povezani i da se problemi ne mogu rješavati sukobima nego globalnim upravljanjem. Zato je potrebna promjena svijeta.

Radermacher vidi izlaz iz današnjeg stanja u novoj budućnosti kao razvoju čovječanstva u okvirima ideje održivog razvoja. Na osnovama koncepta održivog razvoja potrebno je stvoriti novu viziju budućnosti. Ta vizija nije moguća ako se ne promijeni postojeći način mišljenja na kojemu se temelji izgradnja svijeta. Zato razlikuje dva tipa razmišljanja i s njima povezanu svjetsku praksu. Jedno naziva **sigurnosnim**. Ono je osnova za »kanibalizirajući rast« i za optimističku ekonomsku logiku **deregulacije**. Takav put vodi u **ekodiktaturu**. Pogoršanje globalnih uvjeta života i privređivanja s jedne strane i različiti anarhični otpori siromašnog svijeta s druge, prinudilo bi najrazvijenije da posegnu za ekodiktaturom. Nasuprot tomu, Radermacher ističe **uravnoteženo** mišljenje. Ono se temelji na budućem svjetsko društvenom ugovoru i ideji **regulacije**, a vodi oblikovanju **eko-socijalno-tržišnog gospodarstva** kao osnove pravednijeg svjetskog poretka. Rekli bismo jednostavno da nasuprot mogućoj globalnoj upravi ističe globalnu vladavinu (*global governance*).

Rješenje sadašnjeg stanja, neprihvatljivog za budućnost, autor vidi u stvaranju okvirnih uvjeta za pravedno tržišno natjecanje, koji će smanjiti potrošnju prirodnih bogatstava te socijalne razlike, i to povećanjem učinkovitosti resursa (faktor 10) i pravednijim sustavom raspodjele. To se može postići eko-socijalnim-tržišnim gospodarstvom koje bi nastalo s novim svjetskim društvenim ugovorom.

U razmišljanju o budućnosti autor je prilično odlučan i precizan. Odlučan je kada postavlja dilemu: ravnoteža ili razaranje, tj. upozorava da postojeće stanje može dovesti do katastrofe, a jedan oblik je i ekodiktatura. Precizan je kada svoju viziju izlaže kao program koji se odnosi na

budućih pedeset godina, u kojem razdoblju treba učiniti niz pragmatičnih koraka, i to na takav način da se u određenim vremenskim razmacima čovječanstvo ozbiljno osvrne na postignuto, kako bi moglo nastaviti put. Za pedeset godina (Rio+60) trebalo bi postići svjetsku demokraciju. Glede toga, u knjizi autor obrazlaže svoju »formulu budućnosti«.

Formula budućnosti (faktor 10 → 4:34) temelji se na nekoliko elemenata.

(1) **Učinkovitost resursa.** O učinkovitosti resursa postoje i ranija razmišljanja (primjerice, Weizsäcker — faktor 4). Učinkovitost resursa odnosno »faktor 10« jest koncepcija koja ima za cilj udeseterostručenje ekološke učinkovitosti u idućih 50 do 100 godina. »To znači s pomoću novih tehničkih i organizatorskih mogućnosti proizvesti istu kvalitetu življenja kao do sada, ali trošeći na duži rok samo desetinu današnjih sirovina i samo uz desetinu današnjeg zagađenja okoliša po proizvedenoj vrijednosnoj jedinici« (s. 34). Radi se o »dvostrukom faktoru 10«, što »znači udeseterostručenje svjetskog BDP-a u idućih 50–100 godina, uz istodobno udeseterostručenje ekološke učinkovitosti« (s. 35). Za pedeset godina svijet bi raspolagao s deset puta većim količinama robe i usluga nego danas, ali s jednakim zagađenjem okoliša kao što je današnje. »Na duže bi vrijeme prirodnim smanjenjem svjetskog pučanstva čak bilo moguće smanjiti onečišćenje okoliša ispod današnje razine. Tehnika i novi oblici uređenja unutar procesa stvaranja vrijednosti ovoj bi koncepciji, putem ekološke učinkovitosti, pružili prigodu da svim ljudima omogućí život bez jada i bijede, u dostojanstvu i s raznolikim mogućnostima. Pritom se posebna pažnja posvećuje različitim društvenim, kulturnim i ekološkim zahtjevima... Isto vrijedi pri ostvarenju novotvorivosti tehničke i društvene vrste — kao na primjer današnji prelazak u umreženo društvo, u 'hibridni superorganizam čovjeka i tehnike', koji nije lako

ostvariv i koji će nas postaviti pred znatne izazove« (s. 35).

(2) **Povećanje svjetske »društvene pravednosti«** (*equity*), koju omogućava faktor 10. Povećanje društvene pravednosti znači smanjivanje razlika između bogatog Sjevera i siromašnog Juga. Autor kaže: »Kako bi trebalo postaviti dostižne potencijale rasta? Načelna formula mogla bi biti (osim alternativa 5:30 i 6:26) podjela 4:34. Ona se sastoji u tome da u sljedećih 50 do 100 godina Sjever još jedanput učeterostruči svoj BDP, naime s današnjih 80 od 100 jedinica a onda na 320 od 1000 jedinica. Sjever bi time oslobodio prostor da Jug u okviru ukupnog udeseterostručenja svjetskog BDP utridesetčetverostruči svoj BSP s današnjih 20 od 100 jedinica na 680 od 1000 jedinica« (s. 135–6). »Na kraju tog procesa bogati Sjever bio bi još uvijek ukupno bogatiji po stanovniku u odnosu na Jug za faktor 2. U usporedbi s današnjim srednjim faktorom 16 po stanovniku između Sjevera i Juga, to bi bio znatan napredak u smjeru veće pravednosti. Čini se realnim da bi se za 1.75 milijardi ljudi na Sjeveru postigla pravednost od 1:1,7 (59%), a za 7,25 milijardi ljudi na Jugu pravednost od 1:2 (50%). To bi značilo ukupnu svjetsku pravednost od 1:2,05 (49%), što je izjednačenije stanje nego što ga danas imaju Europa u cijelosti ili SAD. To bi bilo prevladavanje današnjeg globalnog aparthejda i ostvarivanje svjetskog eko–socijalno–tržišnog gospodarstva« (s. 136).

(3) **Novi svjetski ugovor** je novi ugovor između Sjevera i Juga kao okvirni uvjet novog, pravednijeg svjetskog poretka. Da bi do njega došlo potrebna je kritika postojećeg stanja, naročito najodgovornijih u svjetskom gospodarstvu i svjetskoj politici, prije svega SAD–a. Radermacherova kritika SAD–a smjera da razvijeni svijet prihvati veću odgovornost za svjetski održivi razvoj i budućnost svijeta. Danas Europa ima za cilj postizanje većeg stupnja socijalne izjednačenosti i pravednosti u igri *win-win*, te udovoljavanje ekološ-

kim zahtjevima na svjetskoj razini. To bi trebalo postići općenito u svijetu.

Na kraju knjige, u posljednjem poglavlju, autor sažima svoje prijedloge kao program puta u održivu budućnost. Riječ je o (a) pet prijedloga za Johannesburg, (b) načelima za Svjetski društveni ugovor i (c) potencijalu eko-socijalno-tržišnog gospodarstva.

Od konferencije u Johannesburgu autor je očekivao da započne s radom na globalnom dogovoru o održivom razvoju kojim bi bogatije zemlje, između ostaloga, sufinancirale održivi razvoj. Za to su potrebni globalni mehanizmi sufinanciranja (svjetski porez na prijevoz /zračni, morski/ nafte, doprinosi od transfera informacija). Cilj dogovora bi bio uspostavljanje razine izjednačenosti, odnosno pravednosti od 50% u slijedećih 50–100 godina. To je moguće postići s konceptom dvostrukog faktora 10 i raspodjelom rasta između Sjevera i Juga u omjeru 4:34 u ovom stoljeću.

Za Svjetski društveni ugovor (još prije održavanja konferencije u Johannesburgu) predlaže sljedećih pet načela: 1. eko-socijalno-tržišno gospodarstvo; 2. povezivanje i spajanje međunarodnih pravilnika; 3. sufinanciranje razvojnih zahtjeva i pravednosti; 4. privlačan rast u cijelom svijetu; te 5. načelo održivosti kao program budućnosti koji stvara nove vrijednosti (301–302). »Svjetski društveni ugovor je dogovoreni okvir koji će se prenijeti u kontinentalno i državno zakonodavstvo« (288).

Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo temelji se na »formuli budućnosti«. To znači odustajanje od kanibalizacije zaliha, postizanje veće prosječne stope rasta u 50 odnosno 100 godina: razvijene zemlje 2,81%, odnosno 1,39%, a nerazvijene (Jug) 7,31%, odnosno 3,59%. Pravednost bi u svijetu iznosila 50%, zaustavio bi se rast pučanstva, povećali izgledi za demokraciju i mir, a smanjilo nasilje.

Za dugoročno (50–100 godina) ostvarivanje programa održivog razvoja – razvoja

sposobnog za budućnost – Radermacher predviđa niz pragmatičnih koraka u njegovu postizanju i sredinom stoljeća evaluaciju postignutog. Za to su potrebni i politički uvjeti koje trebaju postaviti svjetske političke institucije.

U teoretskim i političkim razmišljanjima postojale su različite koncepcije budućnosti i strategije budućnosti. Iako one nisu ostvarene kako su zamišljene, nedvojbeno su imale utjecaj na nastavak traganja za vizijama. Radermacherova vizija odlikuje se:

- preciznošću, zasnovanom na matematičkom mišljenju, kojim utvrđuje omjere razvijenog i nerazvijenog svijeta;
- visokim senzibilitetom za socijalnu pravednost kojom nastoji budućnost svijeta koncipirati kao pravednu u raspodjeli resursa i razvojnih šansi svih zemalja;
- otvorenom kritikom postojećeg stanja s nominiranjem glavnih aktera nejednakosti i destabilizacije svijeta, prije svega SAD-a i izraelske bliskoistočne politike koje su uzete kao primjeri jednostranosti interesa i neravnoteže. Autorova razmišljanja o tome izazvat će polemike i kritike i na razini političkog diskursa. Radermacher svoju kritiku stanja svijeta ne usmjerava samo na empirijsko stanje nego je temelji i na načelu da su prava i obveze nerazdvojivi – onaj koji sebi uzima određeno pravo ima i određene obveze.

Radermacher izražava načelno stajalište Europe o nužnosti više socijalne pravde u društvu i pravednijem društvu. On pledira za svjetski **Marshalov plan**. U tom smislu knjiga nije recept, nego je okvirni koncept, i kao takav je novi ne samo teoretski nego i praktično-politički izazov, koji će izazvati vrlo oprečna mišljenja.

Nije dvojbeno treba li diskurzivno prihvatiti takav autorov konceptski izazov za budućnost, ali je dvojbeno hoće li čovječanstvo sebe razumjeti kao vrstu koja može bolje i pravednije živjeti, ili će naprosto zažmiriti i na taj pokušaj. Oni koji danas koriste 80% svjetskih resursa vjero-

jatno će, ako i prihvate, veoma teška srca prihvatiti takvu koncepciju, tj. odricanje od povećanja blagostanja u korist šansi onih (nerazvijenih i siromašnih) kojima su prethodno oduzete.

Pitanje je koje bi snage provele takvu varijantu vizije održive budućnosti svijeta? Je li dostatna politička dobra volje razvijenih, ili je potreban i ljudski etos, posebice gospodarstvenika? Kao matematičar, autor ništa ne prepušta slučaju, nego drži da treba poći od nekih postojećih uređenih područja (WTO, MMF, WB, UNESCO, UNEP) i postupno prilagoditi njihova pravila jednom ujedinjenom konceptu (288). Posebni značaj ima svjetsko civilno društvo, za koje se nada da će »u raznovrsnim oblicima dati najveći poticaj nužnom stvaranju jasnoće i prenošenju informacija radi dobivanja političke suglasnosti, osobito kad se radi o građanima, prije svega onima na Sjeveru. Samo ono tomu procesu može dati potrebnu opravdanost i uvjerljivost, i samo ono naposljetku može pripremiti teren za postizanje dogovora« (287).

Radermacher svojom tezom o ravnoteži ili razaranju pledira ponajprije na razvijeni svijet, ali općenito i na ljudski razum. Optimist je u očekivanju bolje budućnosti. Drži da svijet može i treba za 50–100 godina biti bolji i pravedniji.

Naravno, neizbježno je pitanje kako će reagirati Europa. Jer, ona je velika nada u zajednički multikulturalni svijet. To pitanje je važno zato što se i danas u europskoj politici, glede integracije srednjo- i istočnoeuropskih država, postavlja gotovo isti politički obrazac prema zemljama-članicama koje u repu čekaju sa svojim »zaslužnim točkicama« kao ulaznicama. Dakle isti onaj kojega Radermacher kritizira, a to je odnos razvijenih (uža Europa) i nerazvijenih (šira Europa). Osim toga trenutno ne postoje novi izazovi jedinstvu Europe (primjerice, glede mogućeg napada SAD-a na Irak).

Budući da je knjiga namijenjena »svijetu« može se postaviti pitanje njezine sudbine, odnosno sudbine koncepta. Time što je namijenjena »svijetu« kao koncept budućnosti, može podijeliti sudbinu i nekih ranijih vizija koje su obično jednostavno prepuštene nekom »drugom« da o njima ozbiljno razmišlja, a može potaknuti aktere za početak na razmišljanje, što nam se čini realnijim – možda optimistično – iz više razloga koje nije potrebno ovdje navoditi, nego se samo prisjetiti naslova knjige. Radermacher prepoznatljivo »namjenjuje« uloge različitim akterima: državama, međunarodnim institucijama, civilnom društvu itd. U njoj su adrese poznate.

Što knjiga može značiti za hrvatskog čitatelja? U Predgovoru hrvatskom izdanju Radermacher pita koji put će Hrvatska odabrati i kako brzo će ući u EU, te o izgledima za ostvarivanje eko-socijalnog modela u Hrvatskoj? Nadalje, kaže: »U Hrvatskoj postoje dobre pretpostavke za ostvarivanje uzornog primjera glede učinkovitosti i izglednosti eko-socijalnoga pristupa. Utoliko Hrvatska ima osobite mogućnosti glede eko-socijalno-tržišnog gospodarstva, također i s motrišta Eko-socijalnog foruma Europe« (11). I bez ove laskave ocjene, knjiga nam poručuje da je moguće »ići naprijed« ako imamo izgrađenu viziju budućeg hrvatskog društva. Ostvarivanje vizije olakšavaju strategije kao spoj između kretanja svijeta i vlastitih vizija.

Knjiga *Ravnoteža ili razaranje* ne ostavlja čitatelja ravnodušnim, nego ga potiče na razmišljanje o pitanjima sudbine svijeta i osobnom angažmanu. U tom smislu ona je za nas obogaćenje literature o problematici održivog razvoja, ali ne samo za nas, nego i za svjetske *insidere* kao cjelovita vizija budućnosti. Namijenjena je širokom spektru čitatelja – od gospodarstvenika, političara do studenata, poglavito društvenih znanosti, ali i natprosječno obrazovanim pojedincima.

Ivan Cifrić